
Yritysjohtajien julkisesta kuvasta

Pekka Tünanen

Yritysjohtajat pullistelevat lehtien taloussivuilla jutuissa, jotka poikkeavat melkoisesti niistä jutuista, joita poliittinen journalismi suoltaa. Poliittiseen johtajaan suhtaudutaan aina kriittisesti: hänellä nähdään olevan pelottavan paljon valtaa, hän ajaa omaa etuaan, vaikka hänen pitäisi ajaa kansalaisten etuja. Yritysjohtajaan ei kohdistu samanlaisia vaatimuksia. Hänen ei odotetakaan ajavan yhteistä etua. Hän ei ole lehden lukijoille mistään vastuussa, eikä hänellä ole mitään velvollisuutta kuunnella yleistä mielipidettä, jonka korskeina kilvenkantajina toimittajat kulkevat.

Anthony Giddens (1984, 293) väittää, että kapitalistisen yhteiskunnan perusvastakohtaa peitellään määrittämällä poliittiselle oma alue, joka on erillään taloudellisesta. Näin ajatellen ei olisi mikään ihme, että toimittajalla olisi poliittisen alueella erilaiset pelisäännöt kuin taloudellisen alueella. Poliittinen on kaikkien yhteistä aluetta, mutta taloudellinen on jakautunut yksityisalueisiin, jonne pääsee vain hyvätapaisten vieraina.

Yritysjohtajilla on selkeä pyrky julkisuuteen, julkisuus on johtajalle sekä työympäristö että työväline. Julkisuudessa tehtävää yritysjohtajan työtä kutsutaan institutionaalisek-

si johtamiseksi (Tainio, Räsänen ja Santalainen 1985, 24).

Monialayhtymän johdon tehtävät jaetaan neljään tasoon: alimpana on operatiivinen johtaminen, seuraavina liiketoiminnan johtaminen, strateginen johtaminen ja ylimpänä institutionaalinen johtaminen (emt, 24).

Institutionaalisisessa johtamisessa pyrkimykseenä on löytää ja ylläpitää perusteita yrityksen toiminnan hyväksyttävyydelle yhteiskunnassa (emt, 25). Yritysjohtajista metsäyhtiöiden, valtionyhtiöiden ja pankkien johtajat ilmoittivat joutuvansa kyntämään institutionaalisen johtamisen sarkaa eniten (emt, 104-105).

Kari Kairamo oli ilmeisen hyvä institutionaalisisessa johtamisessa. Tällaisen todistuksen antoi myös hänen seuraajansa Simo Vuorilehto. Vuorilehto antaa ymmärtää (HS 10.1.89), ettei Kairamolla itse asiassa ollut juuri muuta tekemistä kuin institutionaalinen johtaminen: Kairamon jättämä aukko ei Vuorilehdon mukaan "näy työskentelyssä niin paljon kuin ulkoisessa esiintymisessä, sillä kumpikaan (viittaa myös Timo H.A. Koskeen) ei ollut varsinaisessa operatiivisessa johdossa".

Kahden intressin leikkauspisteessä

Voi hyvin ajatella, että ajassamme leikkaa kaksi pyrkimystä: toisaalta yritysjohtajien tarve esiintyä julkisuudessa legitimoidakseen yrityksensä toimintaa ja toisaalta yhteisön tarve nostaa esiin hyvän ihmisen idealisaatioita, ruumiillistaa kulloinkin parhaina pidettyjä ihmisen ominaisuuksia. Kullervo Rainio (1986, 240-241) kirjoittaa, että ihminen tarvitsee todisteita uskollen ihmisyksilön mahdollisuuksiin ja arvoon. Moni (esimerkiksi Pertti Suhonen) on väittänyt maahan kasvavan kohinalla minäkeskeisen ja materialistisen sukupolven. Edellä mainitut ominaisuudet tuntuivat hyvin luonnollisesti ruumiillistuvan yritysjohtajassa.

Seuraavassa esitetyt arviot perustuvat pro gradu -tutkielmaan, jossa yhteensä 52:n yritysjohtajaa käsitelleen lehtijutun avulla yritettiin hahmotella sitä, millaisina yritysjohtajat julkisuudessa esitetään.

Johtajuusteorioiden tapana jakaa karkeasti kahtia (ks. esim. Ropo 1984 ja Rainio 1986). Jaossa erotetaan toisaalta johtajan persoonallisuuden piirteitä korostavat teoriat ja toisaalta teoriat, joiden mukaan johtajaksi valikoitumisessa ratkaisevin tekijä on tilanne, toisin sanoen sattuma. Kenellekään ei liene yllätys, että journalismissa korostetaan henkilöitä: johtajaksi tuleminen selitetään yksilön ominaisuuksista ja teoista käsin.

Köyhyyttä etsimässä

Johtajajutuilla on omat journalistiset muotonsa. Tekisi suorastaan mieli puhua henkilöparadigmasta (vrt Apo 1986, 281). Johtajajutuissa on samanlaisia täyttösääntöjä kuin saduissa. Jaakko Lassilan syntymäpäivähaastattelussa ja Suomen Kuvalehden Kari Kairamo -jutussa (HS 27.3.88 ja SK nro 45/87) toimittaja

ja tuntuu törmänneen päässään tällaiseen vaikiintuneeseen henkilöparadigmaan: olisi kirjoitettava sankarista, joka tiettyjen ominaisuuksiensa puolesta sopisi paremmin roistoksi.

Toimittaja pohtii Kairamo: "... ilmiöllä on huono tausta: palkkajohtaja ja vuorineuvos toisessa polvessa, senaattorin ja KOP-pomon pojanpoika, neljä pankkia perustaneen pappisprofessorin pojanpoika ja silti sekaantuu poliittiseen päätöksentekoon." Lassilasta taas toimittajan on tarpeen huomauttaa: "Lassila & Tikanoja -omistajasuvun jäsenenä, lääkärin poikana Jaakko Lassilan on aina ollut helppo ottaa ja lähteä, ainakin helpompi kuin duunarin Turun satamasta."

Suomalainen sankarikaava on selvästi läsnä jutuissa: köyhästä piruparasta nousee johtajanperkeleeksi. Apo (1986, 251) kirjoittaa, että suomalaisten satujen yhteiskuntasuhteita jäsentävä asennekaava "paha rikas vahingoittaa hyvää köyhää" on erittäin voimakas. Sadun tyyppisankari on nuori ja köyhä poika. Todellisuus valitettavasti vain lyö sankarikaavaa korville: talouselämässä parhaiten etenevät ne, jotka ponnistavat jo valmiiksi korkealta (ks. esim. Alestalo 1984, Pöntinen 1982, Blom 1982). Tällaisessa tapauksessa asian voi ratkaista paitsi taivastelemalla asiaa myös laittamalla tarkoituksellisen hämärän lähtöpisteen johtajan elämänkaarelle.

Mielenkiintoisia ovat esimerkiksi Ebbe Sommarin kahdessa erilaisessa syntymäpäiväjutussa esiintyvät ratkaisut, oikeastaan kaksi eri Ebbeä (HS ja US 27.3.88). HS korostaa Metsä-Serlan toimitusjohtajan yläluokkaisuutta: "Hänen isoisänsä oli presidentti P.E. Svinhufvud, hänen isänsä oli metallikutomon pääosakas ja johtaja." US rakentaa epämääräisen alhaisen lähtöpisteen elämänkaarelle: "Harhulaispojan tie on kulkenut pitkälle. Metsäliiton Kirkniemen tehtaille hän tuli dip-

lomi-insinöörinä tehdasta rakentamaan 1962."

Raha ja valta

Raha on arka asia. Tuloerot tuntuvat voimakkaasti kanavoivan aggressioita alhaalta ylös — sehän on huomattu esimerkiksi kansanedustajien palkkoja koroteltaessa. Taloudellisen yksityisalueella nämä asiat eivät samalla tavalla kuulu kaikkien tiedettäväksi. Vanhempien johtajien tuloista kerrotaan aniharvoin. Nuoret ovat avomielisempiä: Kari Österlund (HS 2.2.88) "ei katso rikastuneensa yhtiöstään palkkajohtajaa kummemmaksi". Peter Fager-näs (IS 21.11.87) "ajaa varttuneen pankkiiripolven suosikkimerkillä mersulla, eikä juppien kulttiauto BMW:llä". Optiopörssin käynnistäjät Osmo Jauri ja Paula Perttunen (IS 17.10.87) "myöntävät ansaitsevansa paremmin kuin heidän iässään olisi mahdollista perinteellisissä tehtävissä teollisuudessa tai pankeissa".

Johtajan konkreettisista vallankäyttötilanteista yrityksen piirissä kerrotaan kovin vähän. Johtajan vallankäyttöä korostetaan raskaana työnä. Tämä on kieltämättä paradoksi, sillä vaikka johtajan työn raskaus tulee voimakkaasti esiin, työ itse jää hyvin epämääräiseksi. Lukija ei saa selville mitä johtaja tekee, mutta saa kuulla, että se on raskasta. Muiden ihmisten kannalta johtajan työ kai on ennen muuta vallankäyttöä, johtajan kannalta tietysti työtä. Näyttäisi, että johtajan diskurssista tulisi myös lehden diskurssi.

Johtajan valta näyttäisi juttujen perusteella kohdistuvan toisiin eliittiryhmiin — ei niinkään hänen omiin alaisiinsa. Alaisiinsa nähdessä johtaja näyttäytyy mieluusti pakkoraossa olevana välimiehenä.

Eero Utterin (HS 29.3.88) työpäivän kerrotaan olevan 14 tuntia pitkä. Schaumanin toi-

mitusjohtajista Gay Ehrnroothin (HS 22.12.87) kerrotaan olevan ensimmäinen, jolla on mahdollisuudet päästä hengissä ja potkuja saamatta eläkkeelle. Christopher Wege-liuksen (HS 24.3.87) on "voitettava työssään joka päivä". Helge Haaviston (HS 22.11.87) työpäivät alkoivat Rautaruukin johtajana kello neljältä aamulla. Hänen tehtävänään olivat peräti kahden vuosikymmenen tekemättömät työt. Björn Wahlroos (HS kk-liite joulukuu 2/87) kuvitteli raataneensa aikanaan korkeakoulussa, mutta nyt häntä suorastaan huvittaa, miten helpolla pääsi nykyiseen verrattuna.

Johtaja suojelee kansaansa taistelemalla Suomen herroja vastaan. Ebbe Sommar (HS 27.3.88) "ärhentelee omaa uraansa ajatteleville esikuntien pikkunilkeille". Kari Kairamon vastuksina ovat tietämättömät poliitikot. (SK 45/87) "Talouden miehet tietävät sellaista, mitä poliitikot eivät", juttu kertoo.

Nuorisoketju

Nuoret, uuden polven johtajat tuntuvat jotenkin luontevasti erottuvan vanhan polven miehistä (miehistä tosiaan, sillä naiset ovat julkisuuden yritysjohtajien joukossa harvinaisuuksia). Vertailu urheilijoihin tuntuu sopivan tähän nuoreen polveen hyvin. Lajiin vaadittavia ominaisuuksia ovat älykkyys ja hyvä ulosanti. Harjoitteluun kuuluu ehdottomasti leiritys ulkomailla. Ulkomailla kaikki asiat ovat suu-rempia ja parempia kuin kotimaassa.

Kari Österlund (HS 2.2.88) todistaa: "Suomessa ei ole kunnollista hotelliarkkitehtuuria. Arkkitehdeille ei anneta kuriin ja tiettyihin rutiiniratkaisuihin velvoittavaa ohjeistoa niin kuin kansainvälisissä ketjuissa on tapana." Ulkomaalaiset ovat myös rennompia. Näin arvioi toimittaja miljonääri Peter Nygårdin ole-musta (Apu 41/87): "Tällainen rentous ei taru ihmiseen kuin Amerikan mantereella, kun

on viipynyt siellä kyllin pitkään." Björn Wahlroos (HS kk-liite joulukuu 2/87) kertoo, että talouden lait tunnettiin Yhdysvalloissa paremmin kuin Suomessa. Wahlroosin haastattelussa esiintyy myös yleistyvä tapa heittää suomen kielen sekaan englanninkielisiä sloganeita.

Tekisi mieli verrata Wahlroosia horrokseen vaipuneeseen shamaaniin, joka alkaa tuoda viestejä viisauksien maasta kielillä puhuen. Marxin teoriasta Wahlroos toteaa amerikkielellä: "This doesn't make sense."

Uuden polven johtaja puhuu avoimesti urastaan, kun vanha johtajatyyppe puhuu vielä kollektiivin, yrityksensä yhteisestä urasta. Eroa kuvaavat hyvin lainaukset kahdesta suusta. Outokummun toimitusjohtaja Pertti Voutilainen sanoo (SK 32/88): "Minä ajattelen saavani palkkaa siitä, että ajan Outokummun etua, johon osana kuuluu myös henkilöstön etu." Pertti Naulapää (HS 6.3.88) taas sanoo, että "5-7 vuoden jälkeen ammattijohtaja alkaa välttämättä toistaa itseään ja uudistukseen työtä on pakko vaihtaa".

Nuoren polven etenemiseen kuuluu tietty vaivattomuus ja helpous: Björn Wahlroos kävi lukion yhdessä vuodessa ja väitteli tohtoriksi 26-vuotiaana. Wegelius (HS 24.3.87) meni suoraan papereilla lakia lukemaan ja teki "kaikki pakolliset temput".

Työ, joka vanhemmille on jollakin tavalla pyhää, on uudelle polvelle paremminkin peliä. Ja pelissä on lupa tehdä kaikkea sitä, mitä säännöt eivät nimen omaan kiellä. Wegelius (emt) sanoo, että "teemme kaikkea pankkitoimintaa, joka on maassa sallittua. Käytämme tontin loppuun saakka, mutta emme ylitä rajoja". Kari Österlund (HS 2.2.88) "ei ole perhehotellin puurtaja, hotelli- ja ravintola-alan mannekiini, eikä palveluelinkeinojen palasilmäinen puolestapuhuja. Hän on tottunut laskemaan tehoa ja tuottoa". Suomen suurinta

kirjankustantamoa johtava Antero Siljola (27.3.88, HS) arvelee, että "aika on ehkä kypsä minunlaisilleni talousmiehille".

Aivan oma lukunsa ovat vielä johtajat, joihin ei liitetä ihmiselle kuuluvia ominaisuuksia. Tällaisen tavallaan jopa jumalankaltaisen aseman näyttäisivät tavoittaneen Mika Tiivola ja Jaakko Lassila. Korvassa särähtäisi pahemman kerran, jos Lassilaa kuvattaisiin nokkelaksi pankkiiriksi tai Tiivolaa uutteraksi puurtajaksi.

Tällaisessa tapauksessa näyttäisi selvimmältä olettaa, että johtajan aseman legitimäation taustalla on johdettujen alistuminen. Johtaja on nostettu niin mahtavaan statukseen, että tuo asema toimii perusteluna hänen valtalleen ja etuoikeuksilleen.

Tämä artikkeli perustuu kirjoittajan pro gradu -työhön: Tiinanen, Pekka, Suomalaisen yritysjohtajan myytti lehdissä, Tampereen yliopisto 1988.

Kirjallisuus

- ALESTALO, Matti. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat. Teoksessa: VALKONEN ym. Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva, 1984.
- APO, Satu. Ihmesadun rakenne. Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaaineistossa. Mikkeli, 1986.
- BLOM, Raimo. Keitä ovat toimihenkilöt 1-2. Kommunismi 5-6/82, s. 362-370 ja 472-480.
- GIDDENS, Anthony. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyyseissa. Keuruu, 1984. (suom. Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen)
- PÖNTINEN, Seppo. Sotasukupolvi, sota-uoret, sotilapset ja suuret ikäluokat: koulutus ja sosiaalinen nousu. Sosiologia 3/1982, s. 153-162.
- RAINIO, Kullervo. Suurmiehet sosiaalipsykologian näkökulmasta. Teoksessa: ENDÉN, Raimo (toim.). Historian päivät 1985. Vammala, 1986.
- ROPO, Arja. Alaisten johtaminen yrityksessä. Empiirinen tutkimus eräiden johtamisongelmien selittämiseksi. Lisensiaatintutkimus, yrityksen hallinto, Tampereen yliopisto, 1984.
- TAINIO, Risto & RÄSÄNEN, Keijo & SANTALAINEN, Timo. Suuryritykset ja niiden johtaminen Suomessa. Liiketoiminnan johtamisesta yhtymän strategiseen johtamiseen. Tampere, 1985.